

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Language Polonae Partinentia 14 (2023)

ISSN 2082-0909

DOI 10.24917/20820909.14.9

Ewa Monika Pomirska

ORCID: 0000-0003-2792-840X

Uniwersytet Gdański

Bogaty dom – biedny dom.

Różnice klasowe w książkach dla młodych czytelników od wieku XIX do współczesności. Rekonesans

*Dzieci bogatych... rodzą się bogate.
Dzieci biednych... rodzą się biedne.
Te pierwsze chodzą do ekskluzywnych szkół.
Te drugie uczą się, gdzie mogą:
W szkole, na ulicy, w domu¹.*

Współczesne badania nad literaturą, w tym nad książką dziecięcą, chętnie korzystają z różnych koncepcji teoretycznych, technik i narzędzi badawczych, metodologii. Szczególną inspirację naukową mogą stanowić strategie analityczne i interpretacyjne wypracowane w badaniach kulturowych. O korzyściach płynących z uwzględnienia perspektywy kulturowej wobec książek dla dzieci pisała Anna Czabanowska-Wróbel, proponując definicję literatury dla dzieci jako instytucji, „która współtworzy habitus i pomaga zinterioryzować wzorce kulturowe”². Mocno akcentując potrzebę napisania na nowo historii literatury dziecięcej, badaczka zauważa jednocześnie, że proces odnowionego czytania już się toczy:

Przygotowaniem do stworzenia kulturowej historii literatury dla dzieci są powstające obecnie odczytania wybranych tekstów i ich grup z zastosowaniem badań postkolonialnych (pojawiają się coraz częściej), feministycznych czy, jak dotąd nieco rzadziej, genderowych w szerszym znaczeniu³.

Sformułowany dziesięć lat temu postulat nie doczekał się jeszcze realizacji, natomiast w bibliografii krytycznych opracowań tekstów literatury dziecięcej bogato reprezentowane są analizy i omówienia pisane z perspektywy poszczególnych subdyscyplin kulturowej teorii literatury⁴. Ten ożywczy nurt myślenia i czytania

1 Plantel Equipo, *Klasy społeczne istnieją*, przeł. T. Pindel, Warszawa 2016.

2 A. Czabanowska-Wróbel, „Ta dziwna” instytucja zwana literaturą dla dzieci: historia literatury dla dzieci w perspektywie kulturowej, „Teksty Drugie” 2013, nr 5, s. 20.

3 Tamże, s. 19.

4 Zob. m.in.: *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. W. Kostecka, M. Skowera, Warszawa 2016;

książek dla młodych odbiorców prowadzi nie tylko do reinterpretacji, ale przede wszystkim pozwala odsłonić sensy, ujawnić problemy które dotychczas umykały z pola widzenia.

Do takich zagadnień zamazanych, niewidocznych, prezentowanych jednostronnie bądź zgodnie z obowiązującą ideologią należy motyw biedy, szerzej rzecz ujmując – problem różnic klasowych. W związku z tym rodzą się pytania o funkcję, jaką pełnią obrazy bogactwa i biedy, o pisarskie strategie opisu systemu hierarchii klas społecznych⁵, o rolę literatury dla dzieci w reprodukowaniu i umacnianiu norm stratyfikacji społecznej. Nie można zapomnieć o kwestii nadrzędnej, czyli udziale literatury jako części kultury w tworzeniu klasowości (czytanie, znajomość literatury jest przecież niezbędnym elementem kapitału kulturowego).

Oczywiście struktura klasowa nie redukuje się do samych relacji ekonomicznych, jednak zamknięcie problemu nierówności społecznych w upraszczającej opozycji bieda-bogactwo może stanowić dogodny punkt wyjścia do analizy tego zagadnienia, tym bardziej że dychotomiczny obraz świata jest cechą pierwszych lektur dziecięcych, czyli baśni i bajek.

Badając potoczne wyobrażenia Polaków o biedzie i bogactwie, Stanisław Marmuszewski wskazał trzy źródła tradycji kulturowych, które miały wpływ na kształtowanie się współczesnego postrzegania biedy i bogactwa. Są to kultura chłopska, etos inteligenta i propaganda komunistyczna⁶. I każdy z tych kontekstów będzie również oddziaływał na literaturę dla młodych czytelników.

W tradycji ludowej pojęcia biedy / biedaka i bogacza / bogactwa zawierają w sobie pewną ambiwalencję. Oto w bajkach ludowych bieda waloryzowana negatywnie oznacza niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb, głód i bezdomność bohatera, zaś on sam – biedak – jest postacią o cechach pozytywnych. Jego uczciwość, dobroć i pracowitość kontrastują z charakterem bogacza: skąpego, bezwzględnego i okrutnego. Bogactwo zaś jest z jednej strony stanem w jakiś sposób deprawującym człowieka, z drugiej – zdobycie bogactwa, wydzwignięcie się z biedy jest jednym z głównych wątków fabuły bajki ludowej⁷.

Opowiadania ludowe, czyli bajki przekazywane ustnie, mają charakter egalitarny, spotykały się z nimi dzieci z różnych warstw społecznych, ale polska

Czytanie menażerii. Zwierzęta w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej, red. A. Mik, P. Pokora, M. Skowera, Warszawa 2016; M. Chrobak, K. Wądolny-Tatar, *Nowoczesna literatura polska dla najmłodszych w perspektywie kulturowej teorii literatury*, [w:] *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*, t. 1: *Literatura polska i perspektywy nowej humanistyki*, red. R. Cudak, K. Pospiszyl, Katowice 2018.

⁵ Posługuję się pojęciem klasy społecznej w znaczeniu, jakie nadaje temu terminowi Pierre Bourdieu, czyli rozumianym jako zespół ludzi o wspólnym habitusie, podobnej pozycji w przestrzeni społecznej oraz wspólnych praktykach społecznych. P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, przeł. P. Biłos, Warszawa 2005.

⁶ Badania autora dotyczyły pierwszego okresu transformacji (lat 90. XX. wieku). S. Marmuszewski, *Potoczna percepcja biedy i bogactwa a rozwój kapitalizmu*, [w:] *Bieda i bogactwo w polskiej kulturze i świadomości*, red. G. Skąpska, Kraków 2003, s. 95-129.

⁷ *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, hasła: bogacz/bogactwo, <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=32>; bieda/biedak, <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=31>, (dostęp: 18.03.2023).

dziewiętnastowieczna literatura skierowana do młodego odbiorcy, pisana świadomie dla niego, będzie wyraziście, jednoznacznie elitarna, i to z kilku powodów. Po pierwsze, ówczesny model czytelnictwa i kontaktu z lekturą

(...) dotyczył w głównej mierze środowisk inteligenckich, mieszczańskich lub szlacheckich, w trwały sposób związanych z kulturą pisaną, gdzie słowo drukowane wchodziło w obręb wartości przygotowujących jednostkę do życia społecznego⁸.

Elitarność odnosi się także do treści utworów, podejmowanych tematów i problemów oraz opisywanych miejsc i przestrzeni. W tekstach prekursorów literatury dla dzieci, utworach narracyjnych Klementyny z Tańskich-Hoffmanowej i poezji Stanisława Jachowicza sfery życia inne niż salonowe lub dworskie są reprezentowane np. przez postać żebraczki, pojawiającej się u progu mieszkania, ale tylko po to, aby dać szansę bohaterce powiastki do spełnienia dobrego uczynku⁹. Bajeczki Jachowicza zawierają, jak pisał Jerzy Cieślowski, katalog wad dzieci mieszczańskich – łakomstwo, wybredność, lenistwo¹⁰. W twórczości obojga autorów kontrastowy duet bogactwo – bieda używany jest instrumentalnie – służy propagowaniu idei filantropii i dobroczynności, ale przede wszystkim pełni istotną funkcję dydaktyczno-moralizatorską, poucza o ulotności kondycji bogacza (majątek można stracić), a dowartościowuje cnoty pracowitości, uczciwości, umiaru. Różnice społeczne stanowią tu spreparowaną, modelową kreację literacko-pedagogiczną.

Taki sposób wyrażania relacji społecznych będzie dominował w literaturze dla dzieci przez cały XIX w., a umocni się w okresie pozytywizmu. I choć wzbogaci się wówczas o idee organicznikowskie, hasła oświaty dla ludu, kult pracy i przedsiębiorczości, to jednak pozostanie w sztywnych ramach sztucznie wykreowanego świata, w którym upadek i nędza jest wynikiem złego wychowania i lenistwa, a bogactwo osiąga się wytrwałością i pracą¹¹. Losy bohaterów i bohaterek, jak np. *Księżniczki* Zofii Urbanowskiej są egzemplifikacją tezy o wyższości cnot mieszczańskich nad należącymi już do przeszłości ideałami szlacheckimi. Natomiast dostrzegane w piśarstwie pozytywistów „dorosłych” konflikty społeczne, zwłaszcza te o podłożu ekonomicznym, w książkach dla dzieci są tuszowane bądź całkowicie niewidoczne.

Szczegółne miejsce w zbiorowej wyobraźni zajmuje temat sieroctwa, który, jak pisze Magdalena Jonca, w literaturze dziewiętnastego wieku „uległ mitologizacji, ale zarazem kluczem realizmu otwierał obszary cierpienia, nędzy, wyzysku”¹². Dlatego

8 J. Kostecki, *Charakterystyka wybranych społecznych sytuacji komunikacji czytelniczej w polskiej kulturze drugiej połowy XIX wieku*, „Pamiętnik Literacki” LXIX, 1978, z. 4, s. 100. Cyt. za: R. Waksmund, *Literatura pokoju dziecinnego*, Warszawa 1986, s. 35.

9 K. z Tańskich-Hoffmanowa, *Wiązanie Helenki*, cyt. za: I. Kaniowska-Lewańska, *Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do roku 1864*, Warszawa 1960, s. 90–91.

10 J. Cieślowski, *Wstęp*, [w:] *Antologia poezji dziecięcej*, oprac. J. Cieślowski, Wrocław 1991, s. IX–X.

11 Takie ujęcie motywu biedy i bogactwa znajdujemy w twórczości m.in. Teresy Jądwi Papi, Władysławy Izdebskiej, Zuzanny Morawskiej. W sposób bardziej zniuansowany i z większym prawdopodobieństwem psychologicznym prezentuje to zagadnienie Zofia Urbanowska w *Księżniczce*.

12 M. Jonca, *Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX wieku*, Wrocław 1994, s. 9.

w swojej monografii autorka rekonstrukcję wizerunku sieroty osadziła w kontekście społeczno-historycznym, wskazując na sieroctwo jako poważny problem społeczny tamtych czasów¹³.

Utwarem, który wszechstronnie dowartościowuje sieroctwo, jest baśń Marii Konopnickiej *O krasnoludkach i sierotce Marysi* (1896). Kreacja tytułowej bohaterki, bezdomnej nędzarki, łączy w sobie stereotypowe ujęcia romantyczne (opuszczone dziecko jako moralnie nieskazitelny model do naśladowania, łączność sieroty ze światem zmarłych, jej związek z naturą), pozytywistyczne i ludowe¹⁴. Tym samym najsłynniejsza polska sierota, mimo sugestywnej realistycznej narracji obrazującej niedolę jej losu, jawi się jako fantazmatyczna figura, otoczona nimbem świętości, realizująca romantyczny charyzmat sieroctwa.

Problem klasowego zróżnicowania w książkach dla dzieci i młodzieży będzie przybierał nowe formy wraz ze zmianami zachodzącymi od początku XX wieku w kulturowym paradygmacie postrzegania dziecka i dzieciństwa. Zjawiska, takie jak zwrot ku podmiotowości dziecka w pedagogice i wychowaniu, rozwój psychologii dziecięcej, istnienie literatury społecznie zaangażowanej¹⁵ spowodują, że literatura dziecięca otworzy się na nowe obszary tematyczne. Będą one implikowane przez m.in. umieszczenie akcji w środowiskach dotychczas rzadko widocznych na kartach utworów dla dzieci, a jeśli obecnych to zazwyczaj w drugorzędnej funkcji, służebnej wobec przesłania moralizatorskiego. Bohaterowie i bohaterki z tzw. nizin społecznych w utworach Janusza Korczaka, Haliny Górskiej, Marii Dąbrowskiej, Heleny Boguszewskiej, Zofii Żurakowskiej zyskują podmiotowość, twarz, imię, uczucia, marzenia. Dotychczas obsadzeni w rolach społecznych, narzuconych przez gatunkowe konwencje, kulturowe stereotypy, idee wychowawcze, zaczynają mówić własnym głosem. Życie dzieci ulicy, dzieci proletariackich dzielnic czy wiejskich przysiółków zostaje opisane szczerze, bezkompromisowo, odważnie i bez upiększeń. Dominujący motyw – samotność dziecka nie wynika z sieroctwa, ale jest realnie przez bohaterów odczuwana ze względu na warunki życia w biedzie, upokorzeniu i głodzie, w poczuciu odrzucenia i bycia nikim¹⁶.

W literaturze dla dzieci pierwszej połowy XX. wieku nadal dobrze trzymają się ukształtowane wcześniej i chętnie transmitowane w oficjalnym przekazie społeczno-politycznym II Rzeczypospolitej idee szlacheckie i ziemiańskie wartościowane jednoznacznie pozytywnie. Stąd popularność fabuł umacniających wtedy już zgoła anachroniczne przekonanie o wrodzonej, genetycznej wyższości charakterów bohaterów szlachetnie urodzonych¹⁷. Trwały okazuje się także wzorzec sieroty-ideału,

13 Tamże, s. 74–99.

14 E. Paczoska, *Marysia i osieroceni*. (Maria Konopnicka, „*O krasnoludkach i sierotce Marysi*”), w: *Sto lat baśni polskiej*, red. G. Leszczyński, Warszawa 1995, s. 9.

15 Przykładem tego działania i twórczość grupy literackiej „Przedmieście”.

16 Reporterski zapis życia warszawskich i lwowskich dzieci niczyich zawierają dwa tomy opowiadań Haliny Górskiej: *Nad czarną wodą* (1931) i *Chłopcy z ulic miasta* (1934). Złożoną interakcję przyjaźni dziewczynek z różnych warstw społecznych opisuje Halina Górska w *Drugiej bramie* (1935).

17 Zob. np. popularną w międzywojniu trylogię Marii Dunin-Kozickiej, *Ania z lechickich pól*, (1931–1934).

najpełniej zrealizowany w *Słoneczku* Marii Buyno-Arctowej oraz bohaterkach dziewczęcych powieści Kornela Makuszyńskiego. Te wciąż powielane narracje o zubożałych panienkach ze dworu, zamienionych dzieciach, akcentują cierpienie protagonistów, dla których życie w biedzie i niedostatku jest trudne do zniesienia ze względu na przypisany im przez pochodzenie wyższy status.

II wojna światowa przyniosła zburzenie dotychczasowego porządku społecznego, niemalże dosłowne unicestwienie aksjologicznej struktury świata. W chaosie pierwszych powojennych lat ramą scalającą (w ograniczonym zakresie) społeczeństwo było wspólnotowe przeżycie traumy wojennej. Opisanie jej w literaturze dla młodych czytelników, jak pisze Krystyna Heska-Kwaśniewicz

(...) niosło w sobie dwie pułapki: wpadnięcia w zbyt wielki patos i czułośćkowość, nawet bohaterowszczyznę lub skrajnie inaczej – w opisywanie sensacyjne, nieco cyniczne, płytkie lub przerysowane¹⁸.

Uwzględniwszy te wątpliwości, czytanie fabuł z perspektywy kulturowej pozwala na zrekonstruowanie różnych aspektów życia w czasie wojny i tuż po jej zakończeniu, takich jak np. warunki bytowe, sposoby radzenia sobie z niedostatkiem, strategię przeżycia w warunkach okupacji i powojennego czasu „wielkiej trwogi”¹⁹. Pozwala przy tym zrewidować potoczne przekonanie o wojnie jako machinie zrównującej los wszystkich warstw społecznych, unieważniającej podziały klasowe.

Zadekretowana przez władze komunistyczne równość wszystkich obywateli, przy zastrzeżeniu, że walka klasowa wciąż trwa, a wróg nie śpi, będzie podstawą kreacji świata socrealistycznych utworów dla dzieci. Wzorcowa staje się rodzina robotnicza, rzadziej chłopska, dychotomia bieda – bogactwo realizuje się w kontrastowej parze przodownik pracy – wróg klasowy²⁰. Ponownie zatem hierarchiczny system ufundowany na przewadze ekonomicznej, materialnej zostaje – jak w bajce – podważony przez przypisanie moralnej wyższości stronie dotychczas uciśnionej (biednym). Ciekawie pod tym względem prezentują się wczesne opowiadania Edmunda Niziurskiego *Dzwonnik od świętego Floriana* (1954) i *Lizus* (1956). Mimo że pierwszy tom wyraziście spełnia reguły poetyki socrealistycznej, to cechuje go, podobnie jak zbiór późniejszy, niewypowiedziana wprost, ale skrywająca się w tle pesymistyczna wizja świata, realistyczne, a miejscami naturalistyczne opisy krzywdzącej społecznej niesprawiedliwości, a także krytyka społeczności uczniowskich²¹.

18 K. Heska-Kwaśniewicz, *O wojnie i okupacji w literaturze dla młodego odbiorcy. Rekonstruans*, „Guliwer” 2009, nr 1, s. 5.

19 M. Graban-Pomirska, *Tragizm, codzienność i przygoda. Pamięć o wojnie w powieściach „Dzieci Warszawy” Marii Zarebińskiej-Broniewskiej i „Dzieci wśród nocy” Ireny Krzywickiej*, „Filoteknos” 2021, t. 11, s. 69–80.

20 Zob. Z. Jarośniński, *Socrealizm dla dzieci*, „Teksty Drugie” 1998, nr 6, s. 69–86.

21 „Dalekie są te opowiadania od socrealistycznej jednoznaczności, naturalna sympatia z głodującymi i buntującymi się chłopami nierzadko przechodzi w złość na ich bezduszność i tępotę. (...) Szczególnie wczesne opowiadania niosły ze sobą realistyczne i mroczne przesłanie, pokazywały prawdziwe okrucieństwo dorastających chłopców, ich bezrefleksyjną zajądłość, niemal koszarowo-więzienny kodeks postępowania”. K. Varga, *Księga dla starych urwisów. Wszystko, czego jeszcze nie wiecie o Edmundzie Niziurskim*, Warszawa 2019, s. 217–218.

Po 1956 r. proza społeczno-obyczajowa dla młodych czytelników będzie powoli uwalniać się spod dyktatu zaprogramowanych fabuł i idei, a także zacznie prezentować różne środowiska, nie tylko proletariackie lub chłopskie. Powstałe za czasów PRL powieści współczesne stanowią zbiór niezwykle obfity pod względem liczby pozycji, podejmowanej problematyki, sposobów realizowania konwencji gatunkowych, prezentacji tematów społecznych. Z uwagi na przeglądowy charakter niniejszego tekstu ograniczę się do zasygnalizowania kilku zagadnień, istotnych z punktu widzenia interesującego mnie problemu. Po pierwsze, wraca na karty książek dla dzieci rodzina inteligencka, w warunkach socjalistycznych zubożała (względem przedwojennej), ale dalej pełniąc rolę nośnika wartości moralnych i kulturowych. Wyróżniają się wśród nich skłonność do lekceważenia dóbr materialnych, które w hierarchii cenionych wartości zastępują edukacja i wykształcenie, wysoka ranga przypisywana uczestnictwu w życiu kulturalnym. Najpełniej te idee, już w schyłkowym okresie PRL spełniać będzie rodzina Borejków z *Jeźycjady* Małgorzaty Musierowicz²².

Po drugie, obok inteligenckich pojawiają się środowiska wiejskie i małomiasteczkowe, będące często areną fabuł opowiadających o kosztach awansu ze wsi do dużego miasta (Irena Jurgielewiczowa, *Ważne i nieważne*; Ludwika Woźnicka *Jagoda w mieście*). Na szczególną uwagę zasługują utwory, które cechuje uważna obserwacja, znajomość realiów wiejskiego życia i jego mieszkańców, np. powieści Janiny Górkiewiczowej²³. Jeszcze inny nurt prezentuje – wbrew propagandzie – złożoność struktury społecznej, krytyczne odnosi się do bolączek codziennej egzystencji, braku perspektyw, a nawet społecznych patologii. Ten kierunek można roboczo nazwać krytyczno-rozrachunkowym, a należą do niego powieści m.in. Ewy Ostrowskiej, Anny Frankowskiej, Janiny Wieczerskiej.

Spojrzenie na PRL-owską literaturę dziecięcą i młodzieżową jak dokument życia społecznego zaproponowała Małgorzata Chrobak, swoje studium o kreacji bohatera kończąc refleksją:

Wbrew obiegu opinii o beczasowości ówczesnej prozy literackiej biografie wymienionych bohaterów osadzone są w konkretnej przestrzeni na tle wyraźnie zarysowanej codzienności różnych etapów PRL-u²⁴.

Idąc tropem wyznaczonym przez krakowską badaczkę, należałoby rozwinąć i pogłębić m.in. zagadnienie sposobów przedstawiania kwestii społecznych (obszarów biedy i bogactwa, różnic klasowych) w różnych okresach – małej stabilizacji, konsumpcyjnej epoki gierkowskiej, kryzysu stanu wojennego i szarych lat osiemdziesiątych.

Transformacja ustrojowa po 1989 roku przynosi zupełnie nowe wyzwania w obszarze życia społecznego, dokonują się „nowe identyfikacje klasowe i nowe podziały

22 Por. m.in. K. Biedrzycki, *Małgorzata Musierowicz i Borejkiowie*, Kraków 1999; A. Gomóła, *Saga rodu Borejków. Kulturowe konteksty Jeźycjady*, Katowice 2004.

23 *Janina Barbara Górkiewiczowa, pisarka z Mucharza*, red. K. Wądołny-Tatar, Kraków-Mucharz 2012.

24 M. Chrobak, *Bohater literatury dziecięcej i młodzieżowej z okresu PRL-u*, Kraków 2019, s. 243.

społeczne²⁵". Czy i w jaki sposób literatura dla młodych czytelników odzwierciedla te przemiany, jaki obraz stratyfikacji społecznej daje się z niej zrekonstruować? Pisarze i twórcy współczesnych książek dla dzieci nie boją się podejmować tematów trudnych, tematów uznawanych za tabu, takich jak np. cierpienie, choroba, niepełnosprawność, śmierć, wykluczenie. W tego typu narracjach niejednokrotnie tragiczne wydarzenia są powodem zmiany statusu społecznego. Jednak nawet po bieżny ogląd prowadzi do wniosku, że klasowe rozwarstwienie i nierówności wynikające z posiadanego kapitału kulturowego są właściwie w utworach dla młodych czytelników niewidoczne, stanowią zaledwie element szerszego tła obyczajowego. Natomiast kiedy pojawiają się jako główny temat i stanowią dystynktywną oś konfliktu fabularnego to prowadzą tekst w rejony kiczu, sztuczności i przerysowanych relacji międzyludzkich i wydumanych diagnoz – tak dzieje się np. w *Rezerwacie niebieskich ptaków* Ewy Nowak (2013). Natomiast w przypadku Anny Cieplak *Ma być czysto* (2017) są powodem, że lekturę uznaje się za skierowaną raczej do dorosłych, a to ze względu na przejmujący, nieretuszowany, pesymistyczny obraz społecznej polaryzacji, mającej podłoże ekonomiczne i kulturowe.

Powyższe rozważania mają charakter rekonesansu, wskazania potencjalnych obszarów badawczych, wymagających szczegółowego namysłu. Obszerny materiał literacki musi zostać uporządkowany, ujęty w określone ramy, np. historycznoliterackie, gatunkowe, tematyczne, wieku czytelnika. W tym miejscu formułuję hipotezy badawcze i pytania, otwierając pole do dyskusji. Społeczne podziały podlegają zmianom wynikającym z procesów historycznych, politycznych, ekonomicznych, ale choć przybierają różne formy, niezmiennie służą tworzeniu systemu hierarchii. Myślę, że warto ten temat podjąć zwłaszcza w odniesieniu do współczesnych tekstów literatury dziecięcej i młodzieżowej, osadzonych w realiach polskiego życia społecznego ostatniego trzydziestolecia. Mimo że po roku 1989 analiza klasowa została uznana za anachroniczną jako nieadekwatna wobec struktury i wyzwań współczesnego globalnego świata, to jednak narracja klasowa nie utraciła swojej mocy. Świadczy o tym temat jednego z paneli ostatniego Zjazdu Socjologicznego (Warszawa, 2022 r.), zatytułowanego „Klasy społeczne mają znaczenie”²⁶. Czy w książkach dla dzieci i młodzieży znajdziemy potwierdzenie tej diagnozy?

Bibliografia:

- Biedrzycki K., *Małgorzata Musierowicz i Borejkwie*, Kraków 1999.
- Bourdieu P., *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, przeł. P. Biłos, Warszawa 2005.
- Chrobak M., *Bohater literatury dziecięcej i młodzieżowej z okresu PRL-u*, Kraków 2019.
- Chrobak M., Wądolny-Tatar K., *Nowoczesna literatura polska dla najmłodszych w perspektywie kulturowej teorii literatury*, [w:] *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. T. 1: *Literatura polska i perspektywy nowej humanistyki*, red. R. Cudak, K. Pospiszyl, Katowice 2018, s. 238–253.

25 H. Domański, *Nowe identyfikacje klasowe i nowe podziały społeczne*, [w:] *Zmiana społeczna: teorie i doświadczenia polskie*, red. J. Kurczewska, Warszawa 1999, s. 157–186.

26 <https://zjazdpts.pl/grupy/klasy-spoeczne-maja-znaczenie/>

- Cieślakowski J., *Wstęp*, [w:] *Antologia poezji dziecięcej*, oprac. J. Cieślakowski Wrocław 1991, s. III–LVI.
- Czabanowska-Wróbel A., „*Ta dziwna*” instytucja zwana *literaturą dla dzieci: historia literatury dla dzieci w perspektywie kulturowej*, „*Teksty Drugie*” 2013, nr 5, s. 13–24.
- Czytanie menażerii. Zwierzęta w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. A. Mik, P. Pokora, M. Skowera, Warszawa 2016.
- Domański H., *Nowe identyfikacje klasowe i nowe podziały społeczne*, [w:] *Zmiana społeczna: teorie i doświadczenia polskie*, red. J. Kurczewska, Warszawa 1999, s. 157–175.
- Equipo P., *Klasy społeczne istnieją*, przeł. T. Pindel, Warszawa 2016.
- Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. W. Kostecka, M. Skowera, Warszawa 2016.
- Gomółka A., *Saga rodu Borejzków. Kulturowe konteksty Jeżycjady*, Katowice 2004.
- Graban-Pomirska M., *Tragizm, codzienność i przygoda. Pamięć o wojnie w powieściach „Dzieci Warszawy” Marii Zarębińskiej-Broniewskiej i „Dzieci wśród nocy” Ireny Krzywickiej*, „*Filoteknos*” 2021, t. 11, s. 69–80.
- Heska-Kwaśniewicz K., *O wojnie i okupacji w literaturze dla młodego odbiorcy. Rekonesans*, „*Guliwer*” 2009, nr 1, s. 5–10.
- Janina Barbara Górkiewiczowa, pisarka z Mucharza*, red. K. Wądołny-Tatar, Kraków-Mucharz 2012.
- Jarosiński Z., *Socrealizm dla dzieci*, „*Teksty Drugie*” 1998, nr 6, s. 69–86.
- Jonca M., *Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX wieku*, Wrocław 1994.
- Kaniowska-Lewańska I., *Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do roku 1864*, Warszawa 1960.
- Kostecki J., *Charakterystyka wybranych społecznych sytuacji komunikacji czytelniczej w polskiej kulturze drugiej połowy XIX wieku*, „*Pamiętnik Literacki*” LXIX 1978, z. 4, s. 99–138.
- Marmuszewski S., *Potoczna percepcja biedy i bogactwa a rozwój kapitalizmu*, [w:] *Bieda i bogactwo w polskiej kulturze i świadomości*, red. G. Skąpska, Kraków 2003, s. 101–108.
- Paczoska E., *Marysia i osieroceni. (Maria Konopnicka, „O krasnoludkach i sierotce Marysi”)*, [w:] *Sto lat baśni polskiej*, red. G. Leszczyński, Warszawa 1995, s. 8–13.
- Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, <https://bajka.umk.pl>
- Varga K., *Księga dla starych urwisów. Wszystko, czego jeszcze nie wiecie o Edmundzie Niżurskim*, Warszawa 2019.
- Waksmund R., *Literatura pokoju dzieciennego*, Warszawa 1986.

Rich house-poor house. Class differences in books for young readers from the 19th century to the present day. Reconnaissance

Abstract

The subject of the article is the issue of class differences and the ways of presenting them in children's and youth literature from the 19th century to the present day. The functions of literary images and motifs of wealth and poverty have been described; the literary strategies of presenting the system of social class hierarchy and the role of children's literature in

reproducing and strengthening the norms of social stratification are analysed. Reading and knowledge of literature are shown as an essential element of cultural capital. The text is reconnaissance, formulating research hypotheses and indicating directions of interpretation, the potential of which is built by theories and methodologies, e.g. social sciences and cultural studies.

Keywords: children's and young adult literature, social classes, education, cultural studies

Ewa Monika Pomirska – dr hab., badaczka literatury dziecięcej i młodzieżowej XX wieku. Interesuje się antropologią dziecka i dzieciństwa, children studies, krytyką feministyczną. Autorka książki *Szkoła narzeczonych. O powieściach dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym* (2006), współredaktorka tomów pokonferencyjnych *Siostry i ich Kopciuszek* (2002) oraz *Dwudziestolecie mniej znane. O kobietach piszących w latach 1918–1939* (2011). Wykładowczyni w Instytucie Filologii Polskiej UG.

